

SU

Bilinçsiz'i/Bilinçdışı'nı da kapsayacak şekilde, 'su'yun dişil özelliği ve annenin temel sıfatlarını taşıması, birincil süreç düşüncesinin çok bilinen bir anlatım şeklidir. Yaşam sudan çıkar; bu saptama bilinçdışı sembolizm için olduğu kadar, bireyoluş ve soyoluş için de geçerlidir. İnsanın da çıktığı yer, Miletoslu bilge Thales'in (İ.Ö. 640546) her şeyin özü olarak kabul ettiği, "bütün varlıkları doğuran" sudur. Hemen bütün yaratılış mitleri, evreni ve yaşamı suda başlatır.

Su, yaratıcı potansiyelin, doğurganlığın, ana rahminin sembolüdür. Bilinçdışının, yaratıcı potansiyeli göz önünde tutulduğunda, suyun doğrudan bilinçdışının da sembolü olduğunu çıkarsayabiliriz. Bilinç/insan sudan çıkar, 'doğar'. Hint mitolojisinin değerli kaynaklarından Veda metinlerinde suya verilen ad *mâtritamâh*, yani 'annelerin en yücesi', 'annelerin annesi'dir. Su, 'anne'nin en güzel olduğu kadar, en ürkütücü özelliklerini de taşır. İyi ve kötüyü bir arada içeren, iki kutuplu bir kavramdır: Hem can verici, hem can alıcıdır. Hem ölümü (suda batma, kaybolma, boğulma), hem doğumu ve yeniden doğumu (sudan çıkma) simgeler. Hem susuzluğu (eksiklik vurgusu!) gidericidir; hem yutucudur, boğucudur. Hem sıcak, hem soğuktur. Hem ihtiyaç, hem tehlikedir. Tanrıçalar, su iyeleri, su perileri, deniz kızları, sirenler, deniz canavarları, ahtapotlar, dev balıklar, kuyular, gençlik pınarları vb. hep 'su' motifinin yaşamı boğucu ya da yenileyici yönünü temsil ederler (Ackroyd 1995, Aeppli 1977, Bayat 2007b, Biedermann 1989, Campbell 1992, Cirlot 1971, Eli-ade 1992, Jung 1971, Neumann 1972, 1974, 1975). Eğer yaşantıları 'iyi/hoş' ve 'kötü/nahoş' şeklinde iki zıt kutupta toplayacak olursak, temel bir sembol olan 'su'yun her iki kutba ait özellikleri bir arada taşıdığını söyleyebiliriz.

Folklor düşüncesinde ab-ı hayat ve ölüm suyu olarak ikilik gösteren su kültü mitolojik dünya modelindeki kozmogonik ve eskatolojik mitlerin yansımasıdır. Suyun ilk madde olması da hayatla ölümü birleştirmesinde görünmektedir (Bayat 2007 b: 249).

Su, aynı zamanda ruhsal enerjiyi de temsil eder; bu enerjinin kontrol altında aktığı, yani sakin akan sular, tasarlanana uygun, 'yatağında seyreden', olumsuz sürprizlere yer vermeden süregiden yaşamın sembolüdür. Taşkın/coşkun 'deli' sular her zaman tehlikeleri, kara sakinlerini tehdit eden sel ve su baskınlarını akla getirir. Suyu dalma -eğer yeniden dışarı çıkılabılırsa- bilinci/bireyi üretken kılar, yaşam gücünü artırır; zira suyla temas yaşamın

kaynağı ile ilişkiye geçmektir. Kendisi şekilsiz olan su, eski şekillenmeleri eritir, yeni şekillenmeleri doğurur:

(Sular) biçimleri çözmekte, ilga etmekte, "günahları yıkamakta", böylece hem saflaştırıcı, hem de yeniden hayat verici olmaktadırlar. Suların kaderi Yaradılışı öncelemek, ve kendi tarzlarını aşma yeteneğine sahip olmadıklarından, yani biçim haline giremediklerinden, Yaradılışı yok etmektir... Biçim olan her şey Suların üzerinde ortaya çıkar ve Sulardan kopar. Buna karşılık her "biçim", Sulardan koptuğu, hayali olmaktan çıktığı andan itibaren Zaman'ın ve Hayat'ın yasasına tâbi hale gelir; sınırları olur, evrensel oluşuma katılır, tarihe maruz kalır, yozlaşır ve sonunda özü boşalır; ama Sulara devrevi olarak dalarak ve "kozmogonik" karşılığıyla birlikte "tufan"! tekrarlayarak kendini yenileyebilir (Eliade 1992: 183).

Irmak, çay, dere gibi akarsular, göl ve deniz gibi durgun su topluluklarından farklıdır; daha fazladır: Hareket etmekte, belirli bir yöne doğru akmaktadır; enerji kaynağı ve taşıyıcısıdır. Eylem henüz maddede içkindir, ancak maddeyi 'belirli' bir yöne zorlayabilmektedir. Hedefi olan hareket, birincil süreç düşüncesinde erkek ve baba'ya (eril ilke'ye) ait sembollerle ifade edilen bilince özgü bir eylemdir. Yaşam sembolü ve beslenen kaynak olarak suyun cinsiyet belirlemesi ve kutupluluğu yoktur. Erkek-baba, henüz kadın-ana'dan ayrışmamıştır; içinde yüzmektedir. Bu evrede kadın-ana'nın mutlak egemenliği vardır; ancak henüz ayrışma olmadığı için, bu egemenlik bir çift kutupluluğu, mücadele sonucu hâkimiyeti çağrıştırmaz (Aeppli 1977, Jung 1971, Neumann 1974)...

Konuyla ilintili olarak, eski Türklerde 'su kültü'nün baskınlığı önemlidir:

Ak Ana'nın içinde kaybolduğu su, Şamanizmin başlangıcından geç dönemlerine kadar çok önemli bir kült olmuştur. Bazen hayat veren olarak kutsanmış, kadınların gebelikleri ona bağlanmış; bazen de kötü ruhların orda barındığına, Erlik'in âleminde yer alan deniz canavarının, kimi yerde şamanı kötü ruhlardan koruduğuna, kimi yerde Erlik'in en büyük yardımcılarında olduğuna inanılmıştır (Türküne 1995: 103).

Eski Türk inancısında sular, canlı varlıklardı: Yaşıyorlardı ve yaşlanırlardı. Oğuzlar 'akıntılı görklü suyun karımasın' diye dua ederken, 'karıma (yaşlanma)'dan kasıtları suyun azalmasıydı (Ögel 1995). ...

Hayat Suyu, bütün dünya mitolojilerinin en önemli bir motifidir. Ölen insanların her hangi bir suretle dirilmesi veya herkesin kendi hesabına bir ölümsüzlüğe erişmesi, bütün insanlığın istediği bir özlemdir. Altay ve Anadolu masalları ölüp de, kutsal ve sihirli bir güçle yeniden dirilenlerle doludur. Eski Türkler de yeniden can veren bu suya hayat suyu derlerdi... Bazı masallarda Hayat Suyu yalnızca ölüleri ve hastaları iyileştirir. Bazı efsanelerde ise ihtiyarlara gençlik verir. Yakut Destanlarındaki Hayat Suyu da Er- Sogotoh'a yeni ve sonsuz bir güç vermişti. Buna benzer Hayat Sularını Anadolu masallarında da görebiliyoruz (Ögel 1989: 106-7)....

"Su, herşeyden önce var olandır, ilktir. Yer, onun dibindeki topraktan yaratılmış, gök de yerden ayrılarak oluşmuştur. Yer-sular, yerle beraber yaratılmış, ateş, yukarıda aktarılan bir duada ifade edildiği gibi, 'gök yerden ayrıldığı zaman' yaratılmıştır. Buluç, yerin menşesine dair Asya'da anlatılan mitlerin çoğunda, büyük eski bir denizden bahsedildiğini; Yakutlar'ın da yerin, bir denizin dibinden hazır olarak getirildiğine inandıklarını belirtmektedir...

"Yağmurdan, doludan, ırmaktan gebe kalma motifleri Türklerdeki üreme mitlerinde de yer almaktadır. Bunlardaki yağmur ve dolu (gök-erkek) erkeğin döllemesinin simgesel bir ifadesi de olabilir... Gün ışığıyla ilgili ... mitlerden birinde, bir hakanın su tanrısı'nın kızıyla evlendiği, saraya kapatılan bu kızın güneş ışığından gebe kaldığı anlatılmaktaydı; bir diğerinde (Alankua) su içip gebe kaldığına inanılan bir kuştan (sakalun) söz edilmekteydi. Gökalp'in aktardığı kırk kız mitinde ise, kızlar kutlu ışığın panlılarıyla dolu bir su'dan gebe kalmışlardı... Bu tür mitlerde gebe kalan kadının, ananın hiçbir önemi yoktur. O, sadece kutlu, ulu hakanın veya kutlu soy atasının taşıyıcısıdır. Buna rağmen, eski inanışların gündeme gelmesi, ilk erkek ataların babasız bir şekilde bir dişiden doğması çelişkisine yol açmakta, ancak ilk kadın-atanın görmezden gelinmesi yoluna gidilmektedir...

"Suyun üremeyle olan ilişkisi, ırmak kenarlarının, pınarların kadınların gebeliğinde rolü olduğu inancı ve bu yüzden de kutlu sayılmaları ile farklı biçimlerde, geç dönemlere kadar ve yaygın bir şekilde karşılaşılmaktadır.

"Altın Köl II kitabesini inceleyen Roux, burada geçen *kuyda* kelimesinden ve bu kelimeyi anlamının güçlüğünden bahsetmektedir. Ayrıca, Roux, kadınların her zaman akraba ve arkadaşlarıyla birlikte vadilerde bulunmalarına bir anlam veremediğini belirtmekte ve 'nehir kıyılarında kutsal bir yer, bir çeşit aile beşiği görerek, bu terime dinî bir anlam verildiği' yorumunu yapmaktadır. Orkun, 'kuyda' kelimesinin nehir kenarı, nehrin düzlüğü anlamında

olduğunu belirtmektedir. Türk- doğan, Roux'un yorumunu isabetli bulmakta, ayrıca suyun, kadının doğurganlığının ve ana rahminin simgesi olduğuna dikkat çekmektedir.

"Manas Destanı'nda Yakup Han, karısının kısırlığını, onun yatırlarda, kutlu elma ağaçlarında, kutlu pınarlar yanında gecelememesine bağlamakta; Dede Kor- kut'ta bir hatun, erkek evlat sahibi olmak için 'kuru kuru çaylara sücü (şarap)' döktüğünü söylemektedir. İnan, Kırgız-Kazaklar'ın, kadınları kısır olunca, bir kuyu veya su yanında koyun kesip geceleme âdetini tespit etmiştir. Ayrıca İnan, Baş- kurtlar'da, köye yeni gelen geline yapılan 'su gösterme' merasimini şöyle anlatmaktadır: 'Gelinin geldiği günün ertesi sabah, köyün kadınları ve kızları toplanıp gelini ırmağa veya göle götürürlerdi. İhtiyar bir kadın gelini suya, suyu da geline gösterip dua ederdi.' İnan, aynı âdeti, Ural'ın doğusunda yaşayan çeşitli boylarda da gözlemiştir. Anadolu'da da Hıdrellez günü, kadın ve kızların dilek yazıp suya atma âdetleri tespit edilmiştir.

"Su kültünün bazen tabuya dönüştüğü ve suyla temas etmekten kaçınıldığı da görülür. Eski Oğuzlar'ın ve Mođollar'ın suya girmedikleri ve yıkanmadıklarına dair bilgiler mevcuttur. Oğuzlar'la ilgili olarak, bu bilgiyi ilk kez İbn Fazlan vermiştir. İnan, bu tür haberleri mübalağalı bulmakla beraber, bu âdetin İslâmiyet'in kabulüne kadar yaygın olduğunu, hatta bundan sonra da (XIX. yüzyılda) bazı oymaklar arasında izlerinin görüldüğünü belirtmektedir. Ona göre, suyun kullanılmaması 'arı ve kutlu bir ruh veya ruhun makamı sayılan suyu kirletmekten çekinme ve ondan sakınma gereği idi'. İnan'ın bu yorumu doğru olabileceği gibi, suyun tabu olması, ataerkilleşme sürecinde tıpkı ateş ananın yeraltını aydınlatan uzantısının kötü ve dişı al ruhuna dönüşmesi gibi, zamanla, suların kötü ruhların barınağı sayılmasıyla ve yeraltındaki deniz canavarıyla da ilgili olabilir. İnan'a göre, Altay kamları, insanları kötü ruhlardan arındırmak için, bu kötü ruhlara geldikleri sulara dönmelerini emretmektedirler. (Kamın insanları takdis etmesi de, orijinal Şamanlık'ta bulunmayan sonraki bir gelişmedir.) Buluç, Altay kamlarının cübbe- sinde, yılan (ejderha) şeklinde tasvir edilen ve yutpa adı verilen yeraltı canavarından söz eder; cübbenin diğer yanında ise arba denilen ve Erlik'in ülkesindeki denizde yaşadığına inanılan bir canavar tasviri yer alır. Buluç, bazı kamların arbayı koruyucu (iyi) ruh saydıklarını da belirtmektedir. Bu simgelerin, Ak Ana'nın içinde kaybolduğu hayat kaynağı yaratıcı olarak değerlendirilen sulara, sonradan ve komşu kültürlerin etkileriyle atfedildiği açıktır. Bazı kamların (kara kamlar olmalı) deniz canavarını koruyucu ruh saymaları, yeni gelişmelerle eski inanışlar arasındaki tereddütleri göstermektedir" (Türköne 1995: 124-7).

Kaynak: Saydam, M.B., *Deli Dumrul'un Bilinci, "Türk-İslam Ruhu" Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi, Genişletilmiş İkinci Basım Metis Yayınları, İstanbul, 2011*

